

Kiriku ja õiguse seostest

ERIK SALUMÄE, Rooma-Katoliku Kiriku Apostelliku Administratuuri nõunik, Eesti Kirikute Nõukogu õigusnõunik

Enne asumist teema juurde, mis puudutab kiriku ja õiguse seoseid, on ilmselt asjakohane pöörduda ajalisel tagasi kaugematesse aegadesse – aegadesse enne seda, kui Kirik sai alguse. Kui soovime rääkida Jumala poolt kehtestatud õigusest, siis saame minna tagasi juba **Vana Testamendi** kirjakohtadesse 1. Moosese raamatus, kus on juttu sellest, kui Jumal esimesi inimesi õnnistas: „Olge viljakad ja teid saagu palju, täitke maa ja alistage see enestele; ja valitsege kalade üle meres, lindude üle taeva all ja kõigi loomade üle, kes maa peal liiguvad!“ (1Ms 1:28) Esimestele inimestele antud juhiste ja korralduste hulgas oli ka näiteks see, et Jumal keelas inimesel süüa hea ja kurja tundmise puust (1Ms 2:17). Nagu teame, sisaldavad ainuüksi Moosese raamatud Vanas Testamendis suurt hulka selliseid kirjakohti, kus viidatakse Jumala poolt antud seadustele, seadlustele ja korraldustele, mis olid tihtilugu vägagi konkreetseid, kui peame silmas näiteks Moosese kaudu Iisraeli rahva jaoks kehtestatud õigust. Nende hulgast tuleb kindlasti esile tõsta Kümme Käsku, mis on jätkuvalt üheks alustalaks nii judaismis kui kristluses.

Sellel ajal, kui Kristus oma tegevust alustas, olid juutide preestrid ja kirjatundjad kogu Juudamaal väga hoolikalt jälgimas, et käsuõpetusest rangelt kinni peetaks. Nii nagu evangeeliumidest loeme, oli Jeesuse ja juudi kirjatundjate vahel mitmeidki vaidlusi ja mõttevahetusi küsimustes, mis puudutavad käsuõpetuse järgimist. Ühe olulisima kirjakohta nende hulgast leiame Matteuse evangeeliumi 22. peatükist: „Ja üks seadusetundja nende seast küsis teda kiusates: „Õpetaja, milline käsk Seaduses on suurim?“ Jeesus vastas talle: „Armasta Issandat, oma Jumalat, kogu oma südamega ja kogu oma hingega ja kogu oma mõistusega! See ongi suurim ja esimene käsk. Teine on selle sarnane: Armasta oma ligimest nagu iseennast! Neis kahes käsus on koos kogu Seadus ja Prohvetid.“ (Mt 22:36-40)

Pöördudes teema „Kiriku ja õiguse seostest“ juurde tuleb rõhutada, et terve hulga aluspõhimõtteid leiamegi **Uuest Testamendist** – evangeeliumidest ja Apostlite tegude raamatust. Nii selle kohta, millest peaksid kristlased – Kiriku liikmed – oma elus lähtuma ja milliseid põhimõtteid järgima, kui ka selle kohta, milline on Kirik kui institutsioon ning millised on Kiriku sakramendid ja ametid. On tõsiasi, et kristlikud konfessioonid ei tõlgenda seda, millises ulatuses on Kiriku ametid ja sakramendid seatud otse Kristuse poolt, alati ühesuguselt. Üksmeel on selles, et Kristus on seadnud ristimise sakramendi ja armulaua sakramendi (euharistia). Katoliku ja õigeusu kirikutes on nendele lisaks veel viis sakramenti. Samuti loeb Katoliku Kirik, et Kristuse sõnadest „Sina oled Peetrus ja sellele kaljule ma ehitän oma koguduse, ja põrgu väravad ei saa sellest võitu. Ma annan sulle taevariigi võtmed, ja mis sa iganes kinni seod maa peal, see on seotud ka taevas, ja mis sa iganes lahti päästad maa peal, see on lahti päästetud ka taevas.“ (Mt 16:18-19) tuleneb otseselt paavstide (Rooma piiskoppide) primaat Kirikus. Kirikud tõlgendavad erinevalt sedagi, kas vaimulikeks võib ordineerida ainult mehi või võib ordineerida ka naisi.

Algristikoguduse tegevuse õiguslikke lähtekohti näeme kahtlemata suurel hulgal Apostlite tegude raamatus, olgu selleks näiteks kirjakohtad, kus räägitakse ühisest varast (Ap 4:32-37) või diakonite ametisseadmisest (Ap 6:1-6).

Kui silmas pidada seda, kellele on õigus ja õigusreeglid suunatud, siis saame kiriku ja õiguse seoste kontekstis rääkida ühelt poolt kiriku sisse (kiriku liikmetele) suunatud õigusest ning teiselt poolt välisest õigusruumist, kus kirik tegutseb (praeguses tähenduses niisiis sellest õigusruumist, mille on loonud riik või rahvusvaheline õigus). Walter Meder on ajakirjas „Õigus“ (1938, nr 1) koondanud mõlemad õigusreeglistikud koondmõiste „**kirikuõigus**“ alla, kirjutades selle lahti järgmiselt: „Riigi poolt loodud kirikuõiguse sätteid nimetame riiklikuks kirikuõiguseks, kuna kiriku enda poolt loodud kirikuõiguse sätteid nimetame autonoomseks kirikuõiguseks.“ (lk 11) Meder jagab autonoomse kirikuõiguse omakorda derivatiivseks (need sätted, mis on tuletatud riigi õiguskorrast) ja originaarseks (sätted, millede tekkimine ei ole tuletatud riigi õiguskorrast). Autonoomse kirikuõiguse originaarseteks säteteks loeb ta Katoliku Kiriku kanoonilise õiguse.

Peatugem siis järgnevalt lühidalt **kanoonilise õiguse** kujunemislool. Illar Hallaste on raamatus „Kanoonilise õiguse käsiraamat“ (Tallinn, 2011) jaganud kanoonilise õiguse (ta kasutab seal küll mõistet „kirikuõigus“) ajaloo järgmisteks perioodideks (lk 15-19):

1. Algristikogudus esimesel kolmel sajandil (Kindlalt võib täheldada jumaliku õiguse poolt määratud Kiriku struktuuri olemasolu: õigusliku iseloomuga hierarhiline organisatsioon, monarhiline piiskopkond, kiriku ühtsuse toonitamine. Riikliku õiguse mõju oli tühine.);
2. Rooma mõju periood (Õiguslike struktuuride süvenemine. Rooma õiguse mõju avaldus eelkõige juriidiliste mõistete ja õigusliku menetluse väljakujunemises. Eriti selgelt ilmnes see protsessi- ja karistusõiguses, isiku- ja asjaõiguses.);
3. Germaani mõju periood (Germaani rahvaste massilise pöördumisega tungisid germaani õiguslikud elemendid kirikliku elu valdkonda. See avaldus ilmalike valitsejate püüdes korraldada ka kiriklikke suhteid, samuti ilmalike ametite ülevõtmises kiriklike ülemate poolt.);
4. Kanoonilise õiguse teadusliku läbitöötamise ja süstematiseerimise periood (Seda perioodi iseloomustab paavstide seadusandlik tegevus ja kanoonilise õiguse teadusliku süsteemi väljakujunemine.);
5. Trenti (Trento) kirikukogu (1545-1563) järgne periood (Toimusid suured reformid: seminaride kohustuslik sisseseadmine, vaimulike hariduse tõstmine, abieluõiguse korraldamine.);
6. Vatikani I kirikukogu (1869-1870) järgne periood (Rooma vaimulik autoriteet tugevnes, intensiivse misjonitegevuse tagajärjel tekkis palju ordusid ja kongregatsioone. 27. mail 1917 avaldati *Corpus Iuris Canonici*, mis hakkas kehtima 18. mail 1918);
7. Vatikani II kirikukogu (1962-1965) järgne periood (*Codex Iuris Canonici* avaldati 25. jaanuaril 1983 ja see hakkas kehtima 27. novembril 1983).

Kanoonilise õiguse koodeksis (*Codex Iuris Canonici*) on 1752 kaanonit (riigiseadustes oleks „kaanoni“ vaste „paragrahv“). Kas kõik Katoliku Kiriku liikmed peaksid neid tõepoolest teadma ning suutma järgida? On selge, et inimese jaoks, kes on nõ tavaline katoliiklane ehk kes ei ole vaimulik, mõne ordu liige või Kiriku juhtimisorganite liige või kaastöötaja, ei ole see reaalne ning see ei ole ka nõutav. *Codex Iuris Canonici* on reeglistik, mis kehtib ülemaailmselt (kusjuures Katoliku Kiriku idariituse jaoks on olemas veel omaette koodeks – *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*). Selle sätted on piisavalt üldised ning on selge, et iga kohapealne Katoliku Kiriku osa, olgu selleks piiskopkond või näiteks Apostellik Administratuur, nii nagu see on Eestis, saab koodeksi alusel oma seesmist õiguskorda konkretiseerida. Küll aga on väga oluline, et iga Kiriku liige võiks teada vähemalt koodeksi neid sätteid, mis sisalduvad II raamatu „Jumala rahvas“ I osas „Usklikud“, kus on juttu usklikute ja ilmikute õigustest ja kohustustest, aga ka IV raamatus „Kiriku pühitsev teenistus“, mis sisaldab kaanoneid nii sakramentide, teiste jumalateenistustlike aktide (millede hulgas on näiteks kiriklik matus, pühakute, piltide ja reliikviade austamine) kui ka pühade kohtade ja aegade kohta. Eelkõige leiab katoliiklane kokkuvõtte katoliikluse aluspõhimõtete kohta aga Katoliku Kiriku

Katekismusest, mis ilmus 1992. aastal. Ka Katekismus on teatus mõttes käsitatav kui kogumik reeglitest, mida iga katoliiklane peab oma elus järgima.

Mitme kiriku tegevuses on olulisel kohal lisaks kirjutatud ja kehtestatud õigusele ka **traditsioon**. Nii on näiteks tava (tavaõigus) Katoliku Kirikus ka koodeksi järgi üheks õiguse allikaks. „Kirikliku ühenduse kestav ja samasuguseks jääv toimimine võib teatud eelduste korral kujundada kohustusliku käitumishormi,“ selgitab tava olemust Illar Hallaste eelpoolnimetatud käsiraamatus (lk 23).

Kuipalju erineb kirikusisest (ehk autonoomset) kirikuõigust puudutav **luterlikus kirikus**, võrreldes Katoliku Kirikuga? Põhimõtetes tegelikult mitte liiga palju. Mõistagi on üks erinevus see, et, erinevalt ülemaailmselt ja ühe kirikupea – paavsti – juhtimisel tegutsevast Katoliku Kirikust ei moodusta luterlikud kirikud ülemaailmselt üht juriidilist struktuuri. Nii on Eesti luterlased koondunud Eesti Evangeelsesesse Luterlikku Kirikusse (EELK), peapiiskopiga Tallinnas, kuid kindlasti tuleb ära nimetada seda, et tegelikult on küll EELK ise ülemaailmne ja keskselt juhitud struktuur. Teine maailmasõda pillutas eestlasi üle terve maailma, väga paljudes riikides tekkisid luterlikud kogudused ning kuni 2010. aastani tegutsesid eksiilis olevad luterlikud kogudused Eesti Evangeeliumi Luteriusu Kirikuna, millel oli oma peapiiskop. 2010. aasta sügisel kodu- ja välis-Eesti luterlikud kirikud aga ühinesid ning senine eksiilikiriku peapiiskop jätkas Välis-Eesti piiskopkonna piiskopina.

Olgugi et formaalselt on tegemist ühtse kirikuga, siis kirikuõiguslikult ei ole võimalik tänini kõiges rakendada väljaspool Eestit tegutsevate EELK koguduste suhtes Eestis tegutseva EELK põhikirja. Koguduste asukohariikide seadused ja sealsete koguduste traditsioonid on küllaltki erinevad, kuid põhiolemuselt on ülemaailmselt tegutseva EELK õiguslikud ja liikmeid puudutavad aluspõhimõtted mõistagi samad. EELK sisese õiguskorra peamiseks dokumentideks on põhikiri ja Kirikuseadustik, kuhu on kodifitseeritud rõhuv enamus üldkiriklikke õigusnorme, ning kaks korda aastas istungjärgule kogunev EELK Kirikukogu võib vastu võtta ka teisi õigusakte. Sarnaselt kanoonilise õiguse koodeksiga puudutavad suurem osa põhikirjast ja Kirikuseadustikust EELK ja koguduste juhtorganite moodustamist ja toimimist ning kirikuliikmetelt, kes vaimulike või juhtorganite liikmete või kaastöötajate hulka ei kuulu, võiks eeldada kirikuliikme õiguste ja kohustuste ning EELK õpetuse alustesse ja kiriklikesse talitustesse puutuva tundmist. Lisaks on loomulikult olemas ka Martin Lutheri Väike Katekismus, mis kuulub luterlike usutunnistuskirjade loetellu.

Järgnevalt kiriku ja õiguse seostest **kiriku ja ilmaliku õigusruumi vahekorra** kontekstis. Nii nagu eelpool tsiteeritud, nimetab Walter Meder seda õigusreeglistikku „riiklikuks kirikuõiguseks“. Riiklik kirikuõigus võib väljenduda läbi terve hulga riiklike õigusaktide, alustades põhiseadusest. Nii nagu kõigis maailma demokraatlikes ja inimõigusi austavates riikides ja nende põhiseadustes, on ka Eesti põhiseaduses selgelt väljendatud usuvabaduse tagamist puudutavad põhimõtted.

Vootele Hansen on kirjeldanud seda, kuidas usuvabaduse määratlemine ajalooliselt kujunes (õpik „Inimene ja õigus“), järgmiselt: „Pärast reformatsiooni XVI sajandil oli Euroopas päevakorral inimese vabadus määrata enda usukuuluvus. Saksamaal kehtestati 1555. aastal Augsburgi usuvabaduse territoriaalselt – igäüks võis valida endale sobiva usukuuluvusega vürsti ja asuda tema maale elama. Ameerika Ühendriigid kehtestasid isikliku usuvabaduse, aga ka ajakirjandus-, koosoleku-, sõna- ja muud vabadused 1791. aastal põhiseaduse kümne esimese täiendusena, mida tuntakse nime all „Bill of Rights“ ehk „Õiguste deklaratsioon“. Prantsusmaa Asutav Kogu oli 1789. aasta augustis võtnud vastu „Inimese ja

kodaniku õiguste deklaratsiooni”, mis algas sõnadega: „Rahvuskoguks korraldunud Prantsuse rahva esindajad, olles arvamusel, et avaliku elu pahede ja valitsuste vale tegutsemise sisuliseks põhjuseks on see, et inimeste loomulikke õigusi ei tunta või ollakse need unustanud või neid ei taheta tunnistada ja põlatakse, on teinud otsuse esitada need pühad ja võõrandamatud õigused pidulikus deklaratsioonis...” Järgneval ajal leidsid inimõigused väljenduse põhiseadustes põhiõigustena.“

Kinnituse selle kohta, et Eesti Vabariik kohustub teiste kodanikuõiguste ja -vabaduste hulgas tagama ka **usuvabaduse**, leiame juba meie omariikluse väljakuulutamise dokumendist, „Manifestist Eestimaa rahvastele“ (1918). Kõik Eesti põhiseadused (1920, 1937/38 ja 1992) on usuvabadusega seonduvat määratlenud üldiselt sarnaselt, erisuseks ehk 1938. aastast jõustunud põhiseadus, mille alusel oli luterlikul ja õigeusu kirikul suuremate kirikutena veidi olulisem positsioon (sh kuulusid nende kirikute juhid ametikohajärgselt parlamendi teise kotta, Riiginõukokku, kuid samas olid ka riigipoolsed sekkumisvõimalused kirikute tegevusse suuremad ning nt 1939. aastal peatas valitsus luterliku kiriku piiskopi ja kiriku juhtorganite tegevuse).

1992. aasta juunikuus rahvahääletusel vastu võetud põhiseaduse §-ga 40 tagatakse igaihele südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus. Sätestatakse, et kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba ning riigikirikut ei ole. Igaühel on vabadus nii üksinda kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt täita usutalitusi, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist ega kõlblust.

Usuvabaduse põhimõtteid Eestis kinnistavad ja sisustavad kirikute ja koguduste seadus, aga ka paljud teised seadused ning alamalseisvad õigusaktid. Saame tuua välja näiteks koolikorraldust puudutavad seadused, mis tagavad konfessionaalse usuõpetuse õpetamise võimaldamise erakoolides. Vanglates viibivate ja Kaitseväes teenivate inimeste vaimulikku teenimist puudutavad vastavate eriseaduste sätted, mis on aluseks ka nende kaplanaatide tegevusele; pihisaladuse kaitse kriminaalmenetluses on seadusega tagatud, nii nagu on erisätteid ka maksuseadustes, mis puudutavad usulistele ühendustele võrreldes paljude teiste ühingutega soodsamalt annetuste tegemist, või perekonnaseisutoimingute seaduses selle kohta, kuidas vaimulikud saavad tegutseda, täites riigi ülesandeid, abielu registreerijatena, jne. Kõik need näitavad otsest seotust ühelt poolt kiriku ja teiselt poolt riigi poolt kehtestatava õiguse vahel.

Milline on täpsemalt selle seose olemus konkreetses riigis, tuleneb sellest, kuidas on määratletud selles riigis **kirikute õiguslik staatus**. Pöördudes taas W.Mederi käsitluse juurde 1938. aastal ajakirjas „Õigus“ (nr 1, lk 24-25), tuleb tõdeda, et tema poolt väljatoodud liigitus on üldiselt ajakohane ka tänapäeval: „Riigi ja kiriku vahekorra kohta on teoreetiliselt mõeldavad järgmised süsteemid: 1) kirikuriikluse süsteem; 2) riigikiriku süsteem; 3) riigi ja kiriku koordinatsiooni süsteem; 4) riigi ja kiriku lahususe süsteem; ja 5) moodne segatüüp.“

Kirikuriik – riik, mille õiguskord allub kiriku poolt kehtestatud reeglitele, on jäänud mõistagi ajalukku (siiski võime tinglikult pidada tänapäevaseks kirikuriigiks Vatikani, kus linnriigi juhtimine on küll väga põimunud Katoliku Kiriku juhtimisstruktuuridega). Sellena on käsitletav aastatel 752-1870 suurel osal tänapäeva Itaalia aladest vahetult paavsti valitsemisel olnud riik. Eesti ajalugu meenutades võime tagasi mõelda Tartu piiskopkonnale 13.-16. sajandil, kus piiskop oli ühtaegu nii vaimulik kui ka ilmalik võimukandja.

Kui tihtilugu võidakse arvata, et riigikiriku staatus on midagi sellist, mida iga kirik võiks endale ihaldada, saamaks riigis tegutsemiseks eelistatumat positsiooni, siis tegelikkus on siiski

komplitseeritum ning eelisseisundis olemisel on ka oma varjupool. Tänapäeval veel olemasolevate riigikirikute puhul (neid ei ole enam väga palju) võib muidugi eeldada, et üha enam on tegemist lihtsalt ajaloolise traditsiooni hoidmisega ning riik ei kehtesta riigikirikus selliseid õigusnorme, millega kirik iseenesest nõus ei ole. Ajaloost on tuua näiteid vägagi suure riigi juhtimisrolliga kirikutest, nagu näiteks Vene Õigeusu Kiriku juhtimine alates Peeter I kirikureformist kuni tsaarivõimu lõpuni välja. Teisalt saame loomulikult pidada kristluse leviku laienemise osas olulisteks ajaloolisteks teetähisteks seda, kui keiser Constantinus Suure valitsemisajal lõpetati Rooma keisririigis kristlaste tagakiusamine (313.a) ning keiser Theodosius I kuulutas kristluse Rooma keisririigi ametlikuks riigiusuks (380.a). Tänapäevased riigikirikud tegutsevad üldiselt riikides, kus on monarhia, nt Ühendkuningriigis, kus riigikiriku staatuses on Anglikaani Kirik, või Taanis, kus riigikiriku staatuses on luterlik kirik.

Riigi ja kiriku koordineerimise süsteemiks peab Meder riikide ja Katoliku Kiriku vahelisi suhteid, mis rakenduvad eeskätt spetsiifiliste lepingute – konkordaatide – kujul. On tõsiasi, et nii Rooma-Katoliku Kirik kui ka Püha Tool (mille näol Vatikan tegutseb riigina) on avalikõiguslikud juriidilised isikud („jumalikul õigusel baseeruvad moraalsed isikud“ – Hallaste, lk 34, viitega CIC c 113 § 1) ning Püha Tool ka seejuures rahvusvahelise õiguse subjekt. Vatikani konkordaadid riikidega, kus Katoliku Kirik tegutseb, on üldlevinud õigusinstrument viimase paari sajandi jooksul. Üks küsimusi konkordaatidega seonduvalt on kindlasti see, kas ja kui, siis millisel määral kehtestab konkordaadis kirjapandu kohalikele kirikustruktuuridele või katoliiklastele erisusi võrreldes teiste selles riigis tegutsevate kirikutega. Üldiselt võib hinnata, et tänapäeval see mingit eelisseisundit ei tähenda. Kokkulepe Katoliku Kiriku õigusliku staatuse kohta on sõlmitud ka Püha Tooli ja Eesti Vabariigi vahel (1999) ning kõigi nende sätete rakendamine toimub vastavalt sellele, kuidas Eesti seadustes on see küsimus reguleeritud (st et see välisleping ise ei loo originaalselt uut õigust).

Tänapäeval kõige levinumad on kahtlemata riigi ja kiriku lahususe süsteem ja nn moodne segatüüp. Kindlasti on võrreldes Mederi artikli ilmumise ajaga (1938) moodsa segatüübi olemus muutunud, kuid selline segatüüp on jätkuvalt olemas ning üks tänapäeva Eestigi puhul on võibolla isegi keeruline hinnata, kas meie ühiskonnas on riigi ja kiriku lahususe süsteem või nn moodne segatüüp (kus kiriku õigused on laiemad kui nõ tavalisel eraõiguslikul juriidilisel isikul). Ühtpidi on selge (ja ka põhiseaduses väljendatud), et Eestis ei ole riigikirikut. Samas ei tähenda see lause formaalselt aga seda, et Eestis on kirik ja riik lahutatud, nii nagu seda deklareeriti nõukogudeaegses konstitutsioonis. Seda püütakse tihtilugu kasvõi meediaski samamoodi väljendada, kuid olemuslikult see tegelikkuses ei ole nii ei Eestis ega ka näiteks mitte Soomes, Rootsis või Norras, kus viimase paarikümne aasta jooksul on luterlikke kirikuid küll nõ lahti riigistatud, kuid ometigi on jäänud neile teatud eelisseisund ühiskonnas, sealhulgas ka õiguslikus tähenduses.

Seda, et Eesti põhiseadus ei too kaasa kohustust riigi ja usuliste ühenduste rangele lahususele (nii nagu see on nt Prantsusmaal, Türgis või USAs), kinnitatakse ka Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaandes (pohiseadus.ee). Seal märgitakse, et riigi ja usuliste ühenduste suhted Eestis on alates 1990-ndatest kujunenud selliselt, et riik teeb usuliste ühendustega mitmesugust koostööd. „Juriidilise isiku staatusega usulised ühendused, sh kirikud on Eestis eraõiguslikud juriidilised isikud. See aga ei tähenda, et riik ei võiks religioossete organisatsioonidega koostööd teha ning anda neile avalikke ülesandeid. Samas saab riigi selline tegevus tulla kõne alla eelkõige usu- ja veendumusvabaduse ning võrdsusõiguste tagamise eesmärgil.“

Kiriku ja õiguse seoseid saame aga lisaks sellele, kuidas kirik reguleerib läbi õiguse oma sisekorda, või kuidas kirik tegutseb riigi või rahvusvahelise õiguskorra raames, puudutada ka seonduvalt sellega, **kas ja kuidas mõjutab kirik riigis kehtestatavat õigust**, eeskätt nendes küsimustes, kus kirikul on selged sotsiaaleetilised või/ja moraaliteoloogiast lähtuvad seisukohad.

Kristlusel on kahtlemata olnud ajaloos väga suur roll selles, kuidas on viimase kahe aastatuhande jooksul arenenud inimeste õigused terves maailmas. Loomulikult on kirikud saanud mõjutada riigivõimu, olgu see siis tugines demokraatlikule või mittedemokraatlikule valitsemisvormile, sellisel juhul, kui kirikul on ühiskonnas tugev positsioon, kas tulenevalt sellest, et sinna kuulub riigi elanikkonna rõhuv enamus, või tulenevalt rahvusvahelisest olukorrast, mis tingib kiriku autoriteedi selles riigis. Mõistagi teame me ka selliseid ajalooajalooperioode ja riike, kus, tihtilugu verisessegi konflikti on olnud haaratud kristlikud kirikud ja kristlased omavahel ning üks nendest on suuremal või vähemal määral väljunud sellest konfliktist nõ võitjana ehk edaspidi domineerivama osapoolena.

Küsimus sellest, mil määral ja millisel teel suudab kirik mõjutada riigis kehtivat õiguskorda ja vastuvõetavaid seadusi, on aktuaalne tänapäevalgi. Nii nagu riigid on erinevad, on aga ka kristlikud kirikud ja nende põhimõtted ning rõhuasetused tihtilugu erinevad, sealhulgas ka sotsiaaleetilistes küsimustes. Näitena võib siinkohal tuua erinevused isegi kolme naaberriigi – Eesti, Soome ja Rootsi – luterlike kirikute seisukohtades, mis puudutab samasooliste paaride abielu registreerimise ja laulatamise küsimusi. Seetõttu ei ole võimalik abstraktselt öelda, kuidas kirik mõjutab riiklikku õigusloomet – iga konkreetne kirik igas konkreetses riigis teeb seda omal viisil, lähtudes enda seisukohtadest ning enda mõjust ühiskonnas ja poliitilises elus.

Eesti kontekstis saame rääkida kirikutevahelisest heast koostööst suhtlemisel riigiasutustega, sealhulgas osalemisel seadusloomes. Suuremad kirikud, kuhu kuulub kokku enam kui 400 tuhat liiget, tegutsevad ühiselt Eesti Kirikute Nõukogu (EKN) vormis. Terves hulgas küsimustes on kirikud just EKN-i kaudu võtnud seisukohti, milledega on nii ministriumid, valitsus kui ka Riigikogu arvestanud. EKN-i ja Vabariigi Valitsuse koostöö üheks peamiseks alusdokumendiks on ühishuvide protokoll, mis kirjutati alla 2002. aastal.

Kokkuvõtteks – kiriku ja õiguse seoseid saame välja tuua juba nendest aegadest, mis eelnesid Kiriku sünnile (Ap 2:1-4). Kirik vajab õigust, et reguleerida oma sisekorda. Kiriku tegevust korraldatakse ka selle õiguse alusel, mida kehtestab riik või mis määratletakse kiriku ja riigi vahelise lepingu alusel. Ning kirik on kindlasti nii ülemaailmselt kui ka nendes riikides, kus ta tegutseb, see institutsioon, kes suudab, rohkemal või vähemal määral, mõjutada oma asukohariigis kehtestatavat ilmalikku õigust.